

Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık

Mehmet Şükrü NAR*

Özet

Terminolojik olarak kökenini yapı kavramından alan, parçaların bir araya gelmesiyle bütünü ifade eden bu düşünce akımının en önemli kurucusu Levi-Strauss'dur. Ortak payda olarak yapısalcılık, salt antropoloji bilimiyle sınırlı olmamakta felsefeden edebiyata, matematikten sanata kadar hemen hemen tüm alanlarda kendini hissettiren bir anlayış biçimi olmuştur. Levi-Strauss diğer düşünürlerin aksine, yapısalcılık yaklaşımına farklı bir anlayış getirerek bu kuramı antropolojiye uyarlamış ve bu konuda dil biliminin ve psikanalizin uygulamalarından faydalanmıştır. Söz konusu çalışmada, yapısalcılık ve Levi-Strauss'un yapısalcılık yaklaşımı (yapısal antropoloji) tüm yönleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Levi-Strauss, Yapısalcılık, Yapı, Bilinçdışı, Yapısal antropoloji.

An Anthropological Approach to Structuralism: Levi-Strauss and Structuralism

Abstract

The most important founder of structuralism, which is terminologically originated from the concept of structure and expresses itself as a whole composed with coming

* Yrd. Doç.Dr.Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mehmet.sukru@mynet.com

together of the parts, is Levi-Strauss. As a common denominator, structuralism is not just limited to anthropology and it becomes a notion which reflects itself in almost each field of study from philosophy, literature to mathematics. Except for the other scholars, Levi-Strauss applies structuralism to anthropology and he employs the terms of linguistics and psycholanalysis. Therefore, the aim of this paper is to analyse structuralism and Levi-Strauss's structuralist aproach to anthropology.

Keywords: *Levi-Strauss, Structuralism, Structure, Unconscious, Structural anthropology.*

Giriş

Bilimsel anlamda konuşmalarda birçok kere yapı ya da yapısalcılık olarak ifade edilen terimden söz edildiğini duymuşuzdur. Hatta yaşamımızda karşılaştığımız bir mekanizma veya sistem olarak niteleyebileceğimiz her şeyin (örgütler, bir makine ya da parçası, canlı ya da cansız bir organizma, topluluk...) varlığını yapı sözcüğüyle açıklamaya çalışırız. Yapısalcılığın çıkış noktası olarak kesin bir tarih belirtilmemekle birlikte, dil bilimci Ferdinand de Saussure'un dilin yapısı ve çözümlenmesine yönelik çalışmaları başlangıç olarak kabul edilebilir.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası önem kazanmaya başlayan ve günümüze kadar yükselen ivme ile gelişimine devam eden yapısalcılık kavramı, daha ziyade antropoloji ve dilbilimi üzerinde etkisini göstermekle birlikte psikoloji, sosyoloji, matematik, edebiyat, felsefe gibi birbirine benzer ya da farklı birçok disipline kaynaklık eden yaklaşım biçimi olmuştur. Haliyle, böylesine geniş bir alanda temsil edilen yapısalcılık anlayışını ortak alanda birleştirerek tanımlamaya çalışmak güç olsa da, yine de bu kavramın özüne ilişkin tespitlerde bir uzlaşmaya varılabilmektedir.

Terminolojik olarak kökenini yapı kavramından alan, parçaların bir araya gelmesiyle bütünü ifade eden bu düşünce akımının en önemli kurucusu

Levi-Strauss'dur. Levi-Strauss, dilbilimci Ferdinand de Saussure'un dilbilim çalışmalarını antropoloji disiplinine uyarlayarak mit, hediye alış veriş, inanç biçimleri, akrabalık... gibi kültüre ait özelliklerden elde ettiği verileri toplulukların çözümlenmesinde kullanmıştır. Söz konusu çalışmada, yapısalcılık ve Levi-Strauss'un yapısalcılık yaklaşımı (yapısal antropoloji) tüm yönleriyle analiz edilmeye çalışılmıştır.

I. Genel Anlamda Yapısalcılık Kavramı

Yapısalcılığı açıklamak için birçok kez yapı kavramına atıf yapılır. Öyle ki, yapı olgusuyla yapısalcılık özdeş kavramlar olarak algılanmakta ve kabul edilmektedir. Bu manada, yapısalcılığı açıklamadan önce yapı ve onu meydana getiren olayları incelemek yerinde bir karar olacağı şüphe götürmez. Değişik bilim dallarında kullanılan, haliyle de tanımsal özerkliği yoğun olan yapı sözcüğü, geniş anlamda canlı ya da cansız bir organizmanın kendisidir. Birçok alt sistemin bir araya gelmesiyle oluşan parçalar bütünüdür. Dar anlamda ise toplum ya da örgüt içindeki birimlerin (alt sistemlerin ya da parçaların) birbirleri arasındaki karmaşık ilişkilerin tümünü ifade eder. Ya da yapı grup, klan, aile veya diğer kurumların eşgüdüm içinde bir araya gelerek oluşturdukları mevcut ilişkilerdir. Bu manada, yapısal bir ilişkiden bahsedebilmek veya bir yapıyı incelemek için, o sosyal birimin belli başlı öğeleri/alt birimleri, alt sistemlerin bir araya gelerek bir bütün oluşturması, bireyler ve onları birbirine bağlayan mevcut ilişkileri ve bu ilişkileri düzenleyen kültürel değerleri, yasa ya da kuralları bulunmalıdır.

Yapıyı genel olarak incelediğimizde ise karşımıza bütüncül, dönüşüm ve özde-düzenleme olmak üzere üç yaklaşım biçimi, hatta her bir ilkeye bağlı diğer açıklanması gereken söz öbeklerine ulaşırız. *Bütüncül(holistik)* düşüncesi yapı kavramını oluşturan, onu anlamlı kılan en önemli ilkesidir. Yapısalcılığı parçadan bütüne giden bir oluşum çizgisi olarak genellersek o

vakit bütüncül anlayışını, diğer unsurların birleşiminden meydana gelen bir aygıt olarak görebiliriz. Bu anlayış içinde bütüncül ilkesi, yerine göre bir kültürü yerine göre bir topluluğu ya da bir söylenin tümünü temsil edebilmektedir (Piaget, 1982; Sturrock,2003).

Yapının oluşumunu sağlayabilecek diğer bileşimler ise bütünü oluşturan alt sistemlerin, bir nevi kendi özelliklerini kaybederek üst merkezi noktada sisteme dahil olması, diğer bir ifade ile kendini düzene koymanın bir gereği olarak *değişim/dönüşüm* geçirmesidir. Bu şekliyle yapı, bütünün bir parçası olarak dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı kendini koruyabilmekte ve sürekliliğini muhafaza edebilmektedir. Yapıyı oluşturan diğer bir özellik de *özde-düzenleme* ilkesi, yani yapıyı oluşturan öğelerin kendi yasaları ya da kuralları doğrultusunda, bir eylemi ya da davranış alanını veyahut bir uygulama sürecini ortaya koymadır. Diğer bir yönüyle özde-düzenleme, yapıyı açıklayan kurallardır; yasalardır; yapının işlevsel yönüdür. Doğal olarak bu yasalar, insan yaşamını etkileyen neredeyse her olguda, basit ya da karmaşık gibi görünen düzenlemeleri ve genel biçimleştirme süreçlerini açıklamaya çalışır (Foucault,2001;Piaget, 1982).

Yapısalcılık ise yapı kavramından türetilmiş bir sistem ve onun parçaları (alt birimleri) arasındaki ilişkileri inceleyen yaklaşımlardır. Bu alt birimler, sosyal yapı içinde birbirinden bağımsız hareket etmemektedir. Birinde meydana gelen bir değişme diğer alt birimi/birimleri etkileyebilmekte ve değiştirebilmektedir. Bu anlayış içinde yapısalcılık, alt birimler arasındaki karşılıklı ilişkiden bütüne doğru yönelimi açıklayarak teorisyene, kültürel sistemi bir bütün olarak inceleme olanağı verir. Kökenini dil bilim kurallarından alan bu düşünce, kültürel yapıyı temelinde dil ve onun işlevi üzerine kurgulanmış bir model ile açıklamaya çalışır. Bunu yaparken de dilde var olan benzerlik (çağrışım) ve karşıtlık (zıtlık) ilişkisinden

yararlanır (Harkin,2009;Hawkes,2003;Rosman & Rubel,2009; Sturrock,2003). Diğer bir ifade ile bu yaklaşım, belirli bir kültür içerisinde ilişki içinde bulunan öğelerin karşılıklarını ve karşılıklı bağıntısını anlamlandırmaya çalışır.

Kimine göre bir öğreti veya bilimsel bir yöntem, kimine göre ise sanatsal etkinlik ya da düşünce akımı olan yapısalcılığa yönelik birbirinden farklı anlatılardan söz edilse de teorisyenler, yapısalcılığın bir çözümlene veya yöntem olduğu konusunda birleşmektedir. Aslında, yapısalcılığın sadece antropoloji ve dil bilimleriyle sınırlı kalmayıp diğer matematik, ekonomi, tiyatro... gibi birbirinden farklı disiplinlere de uygulanabilmesi onun bilimsel bir yöntem olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Yapısalcılığın merkezinde dil bilim ve onun türevini oluşturan gösterge bilim çalışmaları yer alır. Bu meyanda, Prag dil bilim ekolünün temsilcilerinden olan Jakobson'un, dilin yapısal özelliklerini ikili karşılıklar olarak sınıflandırması ve diğer bir temsilcisi olan Saussure'un dili, dizge ve gösterge olarak sosyal yapıya uyarlaması, yapısalci kuramın gelişmesini sağlayan önemli belirleyicilerdir (Harkin,2009;Yücel, 2005).

Saussure, bütünsel bir yapıyı yansıtan kültür ve ürünlerini karşılıkları çerçevesinde incelemiştir. Saussure 'e göre dil ve dile anlam veren, onu somut olarak hayata geçiren dil ve söz arasında belirgin bir karşılık ve ayrımın olmasıdır. Bu sözler veya öğeler karşılıklı ilişki içinde belirli bir dilsel yapıya bağlıdır ve bu yapı dizge kavramı olarak açıklanır. Ona göre, dilsel yapıyı oluşturan başat durum, somut sözlerin gerisinde kalan soyut bir yapının varlığıdır; önemli olan da bu soyut yapının ortaya çıkarılmasıdır. Bu bağlamda, dilin temelinde yer alan sözcüklere yüklenen anlamlar, aynı zamanda onların eşzamanlı bir dizge içinde zıtlıklar ve ayrımlar bağıntısını oluşturmasını sağlar. Bu anlayış içinde, zihnimizde tasarladığımız pek çok

nesne ve olay dilin yapısı içinde oluşmakta ve bu şekliyle, sosyal kültürel yapı ve ona ait kurumlarda zihnin bilinçdışı yapısının, yani dilin bir ürünü olmaktadır (Piaget,1982).

Saussure'ün dilin yapısına yönelik önemli diğer bir ayırım, sözcüklerin işaret edilen şeye göre gösteren/gösterilen ilişkisi içinde ifade bulmasıdır. Öyle ki bu anlayış, ekini temellendiren toplumsal değerlerin tıpkı dil gibi göstergelerden oluştuğunu varsayar. Sözcükler, herhangi bir nesneyi işaret ettiği zaman gösterge adını alırken işaret edilen şey gösterilendir. Örneğin, trafik ışığındaki kırmızı rengi bir dilsel gösterge olarak değerlendirirsek kırmızı *göstereni*, ona karşılık arabayı durdurarak vermiş olduğumuz tepki *gösterilen* olarak açıklanır. Bu kapsamda, gösteren/gösterilen ilişkisi içinde dil birer göstergeler dizgesi olarak kabul görür. Keza Saussure, dil/söz ve gösteren/gösterilen karşıtlığı yanında, dizge/özge, ses/anlam, özdeşlik/karşıtlık, eşsüremliler/artsüremliler...gibi olguları irdeleyerek dilin yapısal özelliklerini farklı karşıtlıklar içinde analiz ederek onlara kültürel anlamlar yükler (Birikiye,1984; Levi-Strauss,1996; Yüksel,2005).

Bununla birlikte yapısal antropolojiyi temellendiren düşünceleri, Radcliff Brown'ın "yapısalcılık-işlevselcilik" kuramına yönelik çalışmalarında bulmak mümkündür. Brown'ın yapısalcılığı, daha ziyade işlevselcilik kuramıyla anılsa da, *sosyal yapı* terimini antropolojiye kazandırarak yapısalcılığa yönelik önemli tespitlerde bulunmuştur. Aslında Brown'ın İngiliz yapısalcılığı ile Levi-Strauss'un Fransız yapısalcılığı arasında kökensel olarak fark olmamakla birlikte iki yaklaşım arasındaki temel ayırım, Levi-Strauss'un yapısalcılığa psikolojik anlamlar yüklemesi ve toplumsal çözümlemelerde bilinçdışı düzeneklere daha fazla yer vermesi olarak açıklanabilir.

Yapısal-işlevselcilik, Bronislaw Malinowski'nin kurumsal yapıların (ya da kültür öğelerinin) bireylerin, temel ihtiyaçlarını (yemek, içmek, giyecek,

barınma v.b) karşılaşmasına yönelik ortaya koyduğu birey merkezli söylemine karşı çıkmış ve bireyi yapıya göre geri planda tutmuştur. Kültürel öğelerin temel işlevini ise bireylerin yaşamsal ihtiyaçlarından ziyade o sosyal yapının sürekliliğine bağlamıştır. Bu söyleme göre, kültürel fenomenlerin çözümlenmesi sosyal/kültürel sistemin yapısı ve onun işlevi ile mümkün olur. Bunun içinde sosyal yapı ve onun parçalarını, parçaların bir arada nasıl çalıştığını ve bu alt sistemlerin işlevsel yükümlülüğünü bir bütün olarak incelemeli ve buradan da o sosyal yapıya ait yasaları ve kuralları bulmalıdır (Barnard,2004; Haviland et al, 2008; Moore,2009).

Bu yaklaşım içinde Radcliff Brown, toplumsal ve kültürel gelişimi fonksiyondan yapıya doğru giden sistematik bir düzen olarak ifade etmiştir. Sosyal yaşamı, belli bir sosyal sistem için değil evrensel olarak incelemenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. İnsanın, davranışsal ilişkilerini düzenleyen karmaşık bir ağ ile birbirine bağlı olan sosyal ilişkilerinin bulunduğunu belirtmiş, var olan bu ağı da sosyal yapı olarak nitelendirmiştir. Sosyal yapının işlevliliğini ise kültürel kurumların birbirlerine olan bağıntısına ve onların işlevsel birliğine bağlamıştır. Bu yaklaşıma göre sosyal yapı, örgütlenmiş grupların karşılıklı davranışsal ilişkilerinin ya da bu gruplar içindeki akrabalık sistemlerinin çözümlenmesiyle anlaşılır hale gelir (Haris,1988:590; Moore,2009:151-154). Ancak bu anlayış, Levi-Strauss'un sosyal yapı kavramından biraz farklıdır. Levi-Strauss' a göre sosyal yapı, zihinsel faaliyetlerle ve bireylerin birbirleri arasındaki gözlemlenebilen (görünür) gerçekliklerin ardında kalan gizli bağıntılarıyla açıklanabilir. Ona göre böylesi bir işleyiş sistemin var olan esas gerçekliğini ifade eder. Bunu yaparken de bilinç dışı * mekanizmaların, sosyal yapıyı anlamada önemli bir

* İnsan zihni, bilinç ve bilinç dışı olmak üzere iki temel kısımdan oluşur. Zihnin işleyişi anında kontrol edebildiğimiz ve farkında olduğumuz, arzulanan ve duyguların ifadesi olan, yemek, zevk ve saldırganlık... gibi dürtülerin tatminine

bilimsel yöntem olduğunu savunur. Bu manada sosyal yapı, toplumun yapısından ziyade düşüncelerin ve aklın kalıplaşmış yapısıdır (Altuntek, 2006).

Levi-Strauss'a göre, sosyal yapıyı anlamak için öncelikle insan aklının evrensel yapısına inmek gerekir. Bu yapı, zihnin işlevsel yönünü açıklayan *ego*, *id* ve *süperego* arasındaki diyalektik ilişkiler çerçevesinde şekillenir. Bu anlayışta, zihnin bilinç dışı işleyişi ilkel ve uygar toplum ayırt edilmeksizin aynı olmakta, bu durum hediye alıp verme, inanç biçimleri ya da evlilik gibi doğa ve ekine ilişkin birçok olguda görülebilmektedir (Güvenç, 1984).

Sosyal yapılar niceliksel anlamda açıklanması güç olduğundan, Levi-Strauss'a göre yapı; ancak modeller biçiminde ortaya konabilir. Bu şekliyle, toplumsal yapı görgül gerçeklikle değil, bu gerçeklik üzerine kurulan modellere göre şekillenir. Diğer bir yaklaşımla toplumsal yapı, toplumdaki somut ilişkilerin arkasında kavramsal bir yapının var olduğunun kabul edilmesi ve bunların; ancak geliştirilebilir soyut modellerle keşfedilebileceği ilkesine dayanır. Model ise yapıyı oluşturan parçaların, bir veya birkaçında değişiklik olması durumunda yapının nasıl bir tepki vereceğine dair öngöründe bulunmamızı sağlar. Onun içinde modelin, gözlenebilen olguların anlaşılabilmesini sağlayacak şekilde oluşturulması gerekir. Levi-Strauss için model kavramı, çözümleme yöntemidir ve sosyal yapı incelemelerinin hedefi ise modeller yardımıyla sosyal ilişkileri anlamaktır. Sosyal ilişkiler ise

dayanan tepkiler bilinç dışını oluşturur. Burada Freud'un alt ben (*id*) olarak adlandırdığı vicdan duygusundan yoksun insanın ilkel güdülleri vardır. Bilinçli yapıda ise ben (*ego*) ve üst ben (*süperego*) olmak üzere iki ayrı özellik bulunur. Ben (*ego*) ile üst ben (*süperego*) sosyalleşme sürecinde *id*'den farklılaşarak oluşurlar. Ben (*ego*), zihnin mantıklı ve gerçeklik yanını temsil eder. Üst ben (*süperego*) ise süreç içinde sosyalleşmenin bir sonucu olarak *ego*'nun bir parçası olarak evrimleşir. Daha ziyade emir ve yasaklara ya da vicdana göre insana yön veren bölümdür. Sosyal-kültürel yaşamda toplumun koyduğu ahlaki kaideler ve değerler bu bölgede yer alır.

sosyal yapıyı ortaya çıkaran modellerin oluşturulması için yararlanılan temel kaynaktır; kullanılan hammaddelerdir (Levi-Strauss, 1963).

II. Levi-Strauss'un Yapısalcılığı

Yapısalcıların toplumsal bir olgu olarak neredeyse bütün konularla ilgilenmesi ve bunlara yönelik çözümleyici yaklaşımlar içine girmesi bu anlayışın geniş bir yayılım gösterdiğinin belirtisidir. Ortak payda olarak yapısalcılık, sadece antropoloji bilimiyle sınırlı olmamakta felsefeden edebiyata, matematikten sanata kadar hemen hemen tüm alanlarda kendini hissettiren bir anlayış biçimi olmaktadır. Bu kuramın en önemli teorisyeni ve kurucusu olan Levi-Strauss ise diğer düşünürlerin aksine, yapısalcılık yaklaşımına farklı bir anlayış getirerek bu kuramı antropolojiye uyarlamış ve bu konuda dil biliminin ve psikanalizin uygulamalarından faydalanmıştır. Zamanla dil ve psikanaliz arasındaki çok yönlü işlerlik ve bu iki unsuru kullanabilme ölçütü yapısalcı anlayışın odak noktasını oluşturmuştur (Hawkes, 2003;Souza,2009).

Dil, bir insanın sosyal/kültürel yaşamının devamı için gerekli olan en temel enstrümandır. İnsan davranışlarını biçimlendiren ve onda kurucu etkiye sahip olan bir özelliktir. Kelimelerin ifade ettiği anlamlar bütünüdür. Bireylerin bilişsel yapıları dil tarafından oluşturulur. Bu yönüyle dil anlamın kaynağıdır; işaretlerin ve sözcüklerin anlam verme biçiminin özüdür. Psikanaliz ise bu yönüyle ifadeler bütünü jest, mimik ve tahayyül (düşünce) olarak dışa vurumudur. Bireylerin, algılanan ilişkilerin arkasında kalan zihinsel karşılaştırmalar ya da karşılıklardır. Bu şekliyle, dil ile oluşturulan anlamlar zihinsel yapılanmalar tarafından üretilir ve dışa vurulur. Yani, soyut bir kavramın arkasında kalan bir ifade somut bir kavram ile açıklanmaya çalışılır. Yapısalcılığın temelinde ise sözcüklerin anlam bütünlüğü ve bilinç dışının dışa yorumlanması vardır.

Yapısalcılık bilincin içerisinde yer alan daha derin ve bilinç dışı yapılarla ilişkilidir. Yapısalcılığa göre birey, yapının bir ögesi olabilmekte bu ilişki bilinç dışı ile anlam/değer bulmaktadır. Özne geri plana itilmekte esas belirleyici olan yapının kendisi olmaktadır. Bu anlamda Levi-Strauss, kültürel yapıyı çözümlenmek için insan zihninin derinliklerine inmenin gerekliliğine vurgu yapmış, özellikle bu çözümlenmeyi zihnin bilinç dışı faaliyetlerine, dilin yapısındaki zıtlıklara ve buradan ortaya çıkan sözcüklerin dizgesine dayandırmıştır. Bu analize göre, aklın bilinç dışı yapısı bir temaya, bir içeriğe karşı gelmekte ve bu durum topluluğun sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine uygulanabilmektedir. Bunun içinde her grubun ya da topluluğun kendine ait bilinç dışı kavramlarını bulmak ve bunları açıklamak gerekir.

Bu varsayım, bir klan ya da topluluğa özgü kültürel özellikleri (hikâyeleri, davranış örüntüleri, mitleri ...), bir simge bir mana ile özdeşleştirmekte ya da bu özellikleri anlamların (nesnelerin) karşılıkları ilkesinden ortaya çıkan ilişkilerle tanımlamaya çalışmaktadır. Yani bu yaklaşıma göre kültürel değerler, farklı(zıtlıklar) ya da benzer anlamlara sahip kelimelerle ilişkilendirilmektedir. Bu etkileşim, Levi-Strauss'un ilk ve temel karşıtlık olarak belirlediği ekin/doğa karşıtlığı başta olmak üzere diğer ikili karşıtlıklara ya da özdeşliğe dayalı ilişkiler üzerine kurulmuştur. Söz konusu ikili karşıtlıklar farklı düzeylerde şu şekilde sınıflanır: Çiğ-pişmiş, biz-öteki, büyük-küçük, kadın-erkek, uzun-kısa, yüksek-alçak ya da bir sözcüğün temel anlamının yanında çağrışım yaptığı diğer kelimelerle olabilmektedir. Örneğin örgüt sözcüğünün organizasyon, topluluk, kurum, grup v.b sözcüklere karşılık bulması gibi.

Ona göre zihnin bilinçsiz etkinliği, içerik itibarıyla şöyle ya da böyle tüm kültürler ve onların ilgili kurumlarında geçerli olabilecek şekilde biz

araştırmacılara bir çözümlene sağlıyorsa, yapısal antropoloji ve onun öğretileri büyük ölçüde görevini yapmış demektir. Bunun içinde, her topluluğun ve ona ait değerlerin altında yer alan bilinç dışı zihinsel etkinliklerin anlamlandırılması gerekir. Kuşkusuz böylesi bir söylem, somut topluluk ilişkilerinin altında yer alan soyut birtakım anlayışların izlerini görmekle mümkün olur (Piaget,1982)

III. Yapısal Antropoloji Çalışmaları

Claude Levi-Strauss, kültür incelemelerinde bütün kültürlerin temelinde bir şekilde yapısal benzerlikler olduğunu (evrensel ilkeler) bu şekliyle, sosyal-kültürel yaşamın tüm yönlerinin zihnin evrensel etkinliklerini düzenleyen genel yasaları temsil ettiğini söylemiştir. Diğer bir yaklaşımla Levi-Strauss, gelişmiş bir toplumdaki kültürle kabile arasında başlangıç olarak farklılıklar olabileceğini; ancak tüm kültürlerin, insanın zihinsel etkinliklerinin bir sonucu olarak ortak paydada birleştiren değerleri olduğunu belirtmiştir. Bunun içinde Levi-Strauss, belirli bir kültürü çözümlenmek adına o kültüre ait akrabalık sistemlerinin, mitolojisinin, inanç biçimlerinin, ritüellerinin vb. yapısalcı anlayış içinde incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Özellikle dilin anlam yapılarına bağlı olarak ortaya çıkan döngünün bir benzerinin, kültürün temel faaliyetlerini ifade eden akrabalık, yemek pişirme, gelenek görenek gibi öğelerde de rastlanabileceğine vurgu yapmıştır. Bu kapsamda Levi-Strauss kültürleri, akrabalık yapısından söylencelere kadar uzanan bir süreçte ele alarak söz konusu ilişkileri yapısalcı çözümlenmelerle analiz etmeye çalışmıştır.

Akrabalık sistemleri

Levi-Strauss'un bu konudaki ilk çalışmalarından biri akrabalık ilişkileri üzerine 1949 yılında kaleme aldığı *Akrabalığın Temel Yapıları* isimli

eseridir. Bu çalışmasında Levi-Strauss, dilin yapısal özelliklerinden elde ettiği verileri akrabalık bağıntılarını anlamlandırmak için kullanmıştır. Bu kapsamda bütün toplumlarda, evlilik sistemini belirleyen ve onu düzenleştirmeye yarayan akrabalık kuralları bulunur. Levi-Strauss'a göre, çeşitli kültürlerde ayrışık ve karmaşık gibi görünen evlilik kurallarının belirli bir düzen içinde sürdürülmesini açıklamaya çalışmak yapısalcı bir yaklaşımla mümkündür. Her şeyden önce akrabalık sistemi, kan bağına ya da soya dayalı topluluk içi statü sisteminden ziyade ilişkileriyle anlam bulur. Örneğin, bir baba statü gereğinden değil, çocuğuyla ilişkili olduğu için babadır. Ona göre, evlilik birliği içinde gerçekleşebilecek sosyal ilişki, kadınların karşılıklı mübadelesi ve geleneksel toplumlarda görülen akrabalık yapısı ve bununla bağıntılı geleneksel evlenme kurallarıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki, akrabalık sistemleri ve onu meydana getiren kurumların (aile, inanç biçimleri, evlilik...) orijininde karşılıklı değiş tokuş düşüncesi (kadın mübadelesi) ve yakın akrabalarla evlenmenin yasaklanabilmesi amacıyla ensest tabusu olduğu fikri vardır. Söz konusu bu yasak, ben/öteki arasındaki belirli bir karşıtlık kuralı içinde kişinin eş seçimini, ait olduğu grup dışından seçmeye zorladığı ve bununla ensest yaşağını beraberinde getirdiği ilkesine dayanır (Eriksen & Nielsen, 2010:162-163).

Örneğin; erkeğin annesi, kız kardeşi ya da kızıyla evlenmesini yasaklayan kural onları başkalarına vermenizi, sizin de başkalarının annesi, kız kardeşi ya da kızı ile evlenmesini zorunlu kılar. Bu şekliyle, bir toplumdaki erkek başka bir toplumdaki erkekle; ancak kadın değişimi yoluyla ilişki kurduğundan evlilik kurumu, toplumsal iletişimi pekiştiren bir araca dönüşür. Bunun yanında Levi-Strauss, bazı gerekçelerin varlığından bahisle, en temel evlilik biçimini iki erkeğin karşılıklı olarak birbirlerinin kız kardeşleriyle evlendikleri ve bu evliliklerden doğan çocukların birbirleri arasında (kuzen evliliği) evlenebilmeleri olarak açıklar (Levi-Strauss,1996:14; Monaghan & Just,2007:113-114).

Her ne kadar böylesine bir yaklaşım, katı bir akraba evliliği kuralı olarak görülse de, özellikle bazı toplumsal yapılarda-Ortadoğu ve Afrika halkları, tarikat benzeri marjinal gruplar içinde ya da alt kültürlerde- bu tür evliliklerin kabul edilebilirlik yüzdesi fazladır. Çünkü geleneksel örgütlenme yapılarında soyun ya da benzeri bir oluşumun devamlılığı adına yakın akraba evliliği ya teşvik edilmekte ya da zorunlu kılınmaktadır.

Totem

Genel anlamda totem, belirli bir insan topluluğunun ya da tek bir kişinin gizemsel ve büyüsel duygularla bağlı bulunduğu hayvan, bitki, doğasal olay ya da cansız bir nesnedir (Emiroğlu ve Aydın,2003: 806). Totemcilik ise totemlere ve onlara gösterilmesi gereken saygıya dayalı, bu bağlanıştan kaynaklı topluluk ya da aile düzenini ifade eder. Levi-Strauss, insanın kendi ayrıcalıklarını belirlemek adına hayvan ve bitki türlerini simge olarak kullandığını ve bu özelliğiyle, bir klanın diğer bir klana göre toplumsal düzeyini belirlemede hayvan topluluklarında görülen bağıntının bir benzerinin insan topluluklarında da geçerli olabileceğini savunmaktadır. Kullanımı antropolojik literatüre dayanan klan kavramı, ortak bir atadan geldiklerine inanan, soya dayalı insanların oluşturduğu aile ya da akrabalık biçimidir. Ancak klan örgütlenmesinde öncelik soy da değil klan üyeliğindedir. Klan ve ona bağlı gruplar, akrabalık sistemi içinde birbirine bağlı yapıları oluştururlar. Üyeler genelde efsanevi veya mitolojik bir atadan geldiklerine inanırlar. Klan ailesi kendilerini, *Totem* olarak ifade edilen, birtakım bitki veya hayvan figürleriyle özdeşleştirmekte ve bu totemler klan üyelerini birbirine bağlamaktadır. Her bir klanın totemi birbirinden farklı temalara karşılık gelmekte ve aynı totem etrafında toplananlar klan aile birliğini oluşturmaktadır (Ellen,1994:206-209;Keen,2006:516-518;Levi-Strauss, 1996:68).

Totemicilik konusuna bu noktadan yaklaşan Levi-Strauss, kendinden önceki araştırmacıların tersine benzerliklerin değil, karşıtlıkların üzerinde durur. İki klan arasındaki karşılıklı ilişki, adlarını aldıkları hayvan ulamları arasındaki ilişkinin bir benzeridir. Örneğin, hayvan olarak kartal ve aslan arasındaki ilişkinin ya da onlara atfedilen değerlerin bir benzerinin, aynı adları alan insan topluluklarında da görülebileceğini belirtir.

Mitler

Levi-Strauss'un diğer bir çalışması söylenceye ilişkin yapısal çözümlemeleridir. Söylence(mit), bir toplumun dinsel ya da kahramanlıklarıyla ilgili, geleneksel olarak yayılan ve süreç içinde değişiklik gösteren kurgusal halk hikâyeleridir. Levi-Strauss'a göre mitler, birden fazla mitin bir araya gelmesiyle oluşan, toplumun ataları tarafından yeni kuşaklara bırakılmış olan mesajlar bütünüdür; diğer bir deyişle o toplumun söylemidir. Bu mesajlar bütünü, birden fazla oluşması nedeniyle karmaşık bir yapı arz etmekte, yapılması gereken zihnin ardında kalmış olan bu karmaşık yapıyı bir dizge hâline getirmek suretiyle anlamlandırmaktır. Ona göre mitler, zihnin bilinç dışı yapısının bir ürünü olarak kültürün doğa ile karşıtlığının simgesel yönünü oluşturur. Bu yönüyle bütün mitlerin genel manada karşıtlıklar içerdiğini, karşıtlıkların da belirli bir toplumun tavır ve davranışlarını açıklamaya çalışan, düşünce ve doğa tarafından icat edilen tabii mesajları ilettiğini belirtir (Levi-Staruss,1986; Sturrock, 2003).

Bu şekliyle, mitler vasıtaıyla geçmiş ve gelecek kuşaklar arasında bir bağıntı kurulması amaçlanır. Buna göre *Söylencelerin Yapısı 1955* adlı yapıtında Levi-Strauss mitleri, eşsüremsel okuma adını verdiği, bilinçsizce ayrılan ve yeniden kurulan olmak üzere iki basamakta gerçekleştirilen bir yöntem ile anlamlandırmaya çalışır. Bu anlayış içinde Levi-Strauss, söylenceyi tek tek ele alıp açıklamaya çalışmaktansa, ortak paydada mitler

bütününden ortaya çıkan dizgesel anlama yönelir. Bu yönüyle teorisyen, farklı anlama gelen söylenceleri tek bir mitin parçası olarak değerlendirmekte ve bunların birbirini izleyen anlamlı bir dizim haline gelerek kültürel olgunun açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Diğer bir yaklaşımla, bir "mitin" birden çok anlatılış biçimi de olsa da ortak yapıda tümünün zihinsel kurgusu aynıdır. Çünkü yapısalcı yaklaşım "insanların mitlerde nasıl düşündüklerini değil, mitlerin farkında olmadan insanların düşüncelerini nasıl etkilediklerini " göstermeye çalışır (Levi-Staruss,1969:31;Leach, 1985: 55,64-66).

Bu anlayış içinde Levi-Strauss, bir kültürü ve onun kökenini incelemenin en iyi yolunun, o kültüre ait efsaneleri ve hikâyeleri öğrenmek olduğunu belirtmiş, ayrıca kadın ve erkek arasında farklı mitler olduğunu kültürel yapının bu bakımdan da incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Levi-Strauss, mitleri kendi sosyal-kültürel yapısı içinde değerlendirmenin ya da başka diğer kültürler ile ilişkilendirerek analiz etmenin önemine değinmiştir (Miller,2005:9).

Sonuç

Uygulama noktasında pek çok alanda faaliyet gösteren yapısalcılıkta açıklanması gereken noktalar vardır. Bunlar içinde belki de en önemlisi, bilişsel özneyi ihmal etmemesine karşın, temelde öznenin sıradanlaştırılarak yapıya karşı indirgenmesidir. Yapı pek tabii önemlidir; ancak yapıya kaynaklık eden, ilgi ve ilham veren öznenin ta kendisidir. Oysaki yapısalcılığa göre, yapı için temel önem arz eden öznenin merkezi konumdan uzaklaştırılması ve bu şekliyle, zihnin bilinç dışı faaliyetlerinin anlamların gerçek niteliğini oluşturmasıdır. Bu yaklaşım içinde bilinç; ancak öznenin doğrudan ulaşamadığı zihin yapılarıyla ilintilidir.

Bu anlayış içinde, yapısalcılık kavramını tek başına kültürel olguların ya da toplumsal yaşamın açıklanmasına yönelik bir kuramsal yaklaşım ya da yöntem olarak görmek mümkün müdür? Örneğin, Levi-Strauss'un incelediği mitleri karmaşık bir yapı olarak görmesi, buna karşılık bu kompleks yapıyı insan zihninin bilinç dışı yapısıyla ilişkilendirmesi son derece manidardır. Hiç kuşkusuz bilinç ve bilinç dışı arasında bir devinim ve etkileşim vardır. İnsan davranışları tümenden mantıksal düşüncenin ve istencin ürünü değildir. Ancak kültürel çözümlmeyi tümenden bilinç dışı unsurlarına bağlamak eksik bir bakış açısı olacaktır. Kültür gibi karmaşık bir çözümlene, zihnin bilinç dışı yapısından ziyade bilinçli yapısıyla ortaya çıkabilmektedir. Çünkü insan düşünen bir varlıktır. Çoğu kez düşündüğü bir olguyu, dil vasıtasıyla anlamlı sözcükler haline getirerek dışa vurmakta ve uygulamaya geçirmektedir.

Diğer bir önemli husus da Levi-Strauss'un tarih anlayışına ve diğer konulara ilişkin kabullerinde epistemoloji anlayışını vurgulamasına karşın, insan düşüncesinin temeli olarak gördüğü zihnin etkinliklerini, salt eşzamanlı/artzamanlı karşıtlıklar temel ayrımı içinde ele alarak kültürel faaliyetleri ve gündelik yaşam açıklamaya çalışması ne ölçüde yeterlidir. Özellikle Levi-Strauss'un, evrenselliğe vurgu yapması ve buradan da kültürler arasında ortak bir bilinç dışı algısı yaratarak bunu, yapısalcı çözümlmelerde kullanması ne derece doğrudur. Böylesi bir düşünüş belli bir yere kadar evet; ancak ya sonrası. Kültürün küçük ölçekli özelliklerini açıklama çabası için yapısalcılık yaklaşımı yeterli olabilir; fakat daha karmaşık yapıları çözümlemek için bu anlayış açmaza girebilmektedir.

Sonuç itibarıyla, yapısalcılık bilimsel bir yöntemdir. Onun bir yöntem olması nedeniyle uygulama noktasında "alan daraltıcı" özelliğinin bulunduğunu söylemek pekâlâ yanlış olmayacaktır. Her şeye rağmen yapısalcılık, bir çözümlene yöntemi olarak güncel biçimleri, modern

toplumsal yaşama uyarlanabilmelidir. Bunu yaparken de önündeki alan kısıtının kaldırılarak kendini yenilemesi ve toplumsal çözümlerinde daha sık kullanılması gerekir. Ancak böylesine bir sonuç yapısalcılığı hak ettiği yere getirebilecektir.

Kaynakça

- Ayşegül, Y.(1995). *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Altuntek, N.S. (2006). Kültür ve Zihin: Goodenough, Levi-Strauss ve Geertz, *Hacettepe Üniversitesi Dergisi*, 23(2): 45-60.
- Barnard, A. (2004). *History and Theory in Anthropology*, Cambridge University Press.
- Birkiye, A. (1984). *Yapısalcılığın Eleştirisine Doğru*, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Emiroğlu, K. & Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayın.
- Eriksen, T. H. & Nielsen, F. S. (2010). *Antropoloji Tarihi*, (Çev: A. Bora), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Foucault, M. (2001). *Yapısalcılık ve Postyapısalcılık*, (Çev: Ü. Amaç & A.Utku), İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Harris, M. (1988). *Culture People Nature: An Introduction General Anthropology*, New York: HarperCollins Publisher Inc.
- Haviland, W. A., Prins, H.E.L., Walrath, D., & McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*, (Çev: İ.D.Erguvan Sarioğlu), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hawkes, T. (2003). *Structuralism and Semiotics*, London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Leach, Edmund. (1985). *Levi-Strauss*, (Çev: A.Ortaç), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (1996). *Yaban Düşünce*, (Çev: T. Yüksel), İstanbul: Yapı Kredi Yayın.
- Levi-Strauss, C. (1986). *Mit ve Anlam*, (Çev: Ş. Süer ve S. Erkanlı), İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Levi- Strauss, C. (1963). *Structural Anthropology*,(Çev: C. Jacobson & B. G. Schoepf), New York: Basic Books Press.
- Levi-Strauss, C. (1969). *The Raw and the Cooked, Introduction to a Science of Mythology*, New York: Harper &Row.
- Miller, Barbara D. (2005). *Culture Anthropology*, Boston: Pearson Education, Inc.
- Moore, J. D. (2009). *Visions of Culture: An Introduction Anthropological Theories and Theorists*, Lanham, MD: AltaMira Press.
- Piaget, J. (1982). *Yapısalcılık*,(Çev:F. Akatlı), İstanbul: Dost Kitabevi Yayınları.
- Souza, M.C. (2009). The Future of the Structural Theory of Kinship. In. B.Wiseman (Ed.),*The Companion to Levi-Strauss*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sturrock, J. (2003). *Structuralism*, Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Harkin, M.E. (2009). “Levi-Strauss and History”, In. B. Wiseman (Ed.), *The Cambridge Companion to Levi-Strauss*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosman, A., Rubel, P.G. (2009). “Structure and Change”,In. B. Wiseman(Ed.), *The Cambridge Companion to Levi-Strauss*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yüksel, T. (2005). *Yapısalcılık: Deneme*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.